

TERMÉSZETVEDELEM BÉKÉS MEGYÉBEN

„A Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának döntése a Megyei Természetvédelmi Bizottság létrehozásáról abban az időben történt, amikor még komoly lehetőségeink vannak természeti értékeink megmentésére. A bizottság teljesen ismeretlen úton indult el, de olyan részvevőkkel, akik igazán szívügyüknek tekintik ezt a szép és nemes munkát.”

Ezekkel a mondatokkal jellemzi a természetvédelmi mozgalom mai nagy fellendülését Boross László a *Békés megyei természetvédelmi évkönyv* bevezetőjében írásában (Békéscsaba, 1976). Az előttem fekvő kiadványok¹ meggyőznek arról, hogy e megállapításokban nincs túlzás.

Az *évkönyvben* olvasható hét cikk a lelkesedés és az elkötelezettség mellett olyan szakértelemről és helyismeretről tanúskodik, amely nem lehet egy divatos kampány eredménye. Békés megyében — mint másutt is — évtizedek óta végzi feltáró munkáját a természetrajongók kicsiny tábora. Eleinte csendben, alig támogatva dolgoztak, majd az utóbbi években az országos fejlesztés és a felfigyelő közvélemény hatására egyre bővülnek a lehetőségeik. A mai, látszólag néhány év alatt elért eredmények nagyrészt nekik köszönhetők.

Bartucz Emil és Kmoskó András tanulmányukban a megye jelenleg ismert természeti értékeit veszik leltárba. Bevezetőjük rövid és lényegretörő: érintik a tömegkommunikáció állandó témáját:

a környezetrombolást, hangsúlyozzák viszont azt a köztudat számára még ma is meglepő tény, hogy a természetvédelmi és a gazdaságfejlesztési érdekek túlnyomórészt egybeesnek, a természetvédelem bizonyított szükségességén túlmenően sem ráfizetéses. Ezután a szerzők rangsorolják a megye természeti értékeit, követve azt a nemzetközi gyakorlatot, mely szerint egy objektum annál értékesebb, minél inkább az adott — és csak az adott — helyre jellemző. A békési táj történelmének rövid ismertetése után rátérnek a különböző területek jellemzésére.

A *kardoskúti Fehér-tó* például az UNESCO természetvédelmi nyilvántartásában is európai jelentőségű madárvonulási gyülekezőhelyként szerepel, de egyéb értékei is jelentősek. A legsürgősebb feladat a partvédelem és gyűjtőcsatornák építése volt, de a háborítatlanság érdekében a terület növelésére lenne szükség. A *gyulai kastélypark* üdülési, közjóléti célokat szolgál, kezelése is ennek megfelelő; itt az idős fáállomány gondozása a fő feladat, valamint a nagy látogatottság károsító és szennyező hatásának mérséklése. A *bélmegyeri szürkenyáras* Békésben az egyetlen ilyen korú és típusú erdőtársulás, fenntartása erdészeti feladat. Bálme gyer környékének további érdekessége a *Fáspusztá*. Ez a hatalmas, szikes legelő magányos öreg fáival, ritkás ligeteivel különleges tájképi élményt nyújt. A pusztához értékes makktermesű szilván tölgyes és sziki kocsányos tölgyes csatlakozik, ez az utóbbi természetes erdőtársulás hazánkban ma már na-

¹ *Békés megyei természetvédelmi évkönyv*. (Kiadja a Békés megyei Tanács V. B. Természetvédelmi Bizottsága, Békéscsaba, 1976. 151 old.); *Békés megyei természetvédelmi kalauz*. (Kiadja a Békés megyei Tanács V. B. Természetvédelmi Bizottsága, Békéscsaba, 1976. 74 old.); *A természettudományos érdeklődésre nevelés lehetőségei múzeumainkban*. (A Békés megyei Múzeumi Szervezet Füzetei 2. Békéscsaba, 1975. 32 old.); *Együtt a természet védelméért*. (Kiadja a Kulich Gyula Ifjúsági és Úttörőház, Békéscsaba, 1976. 21 old.)

gyon ritka. Ropant gazdag a pusztá és az erdő madárvilága: fő értéke — a ritka kóborlók mellett — a nagylétszámú gémelep. A terület eredményes védelmének megszervezése további kutatásokat igényel. Szó esik végül a védelemre javasolt újabb területekről: a halászelki gémelepről, a dobozi kastélyparkról, a szarvasi Annaligetéről, a szabadkigyósi pusztáról, a Körös ártéri erdejéről, a vészto-mágorhalmi tervezett — régészeti — tájvédelmi rezervátumról. Ezek egy része az évkönyv szerkesztése óta már védelem alá került. Cikkekük végén a szerzők áttekinthető táblázatokban foglalják össze a védett és védendő területek legfontosabb adatait.

A régészeti és természettudományos értékek szoros kapcsolatának jó példája a pusztaföldvári Nagytatársánc, melyet Kiss István professzor mutat be a szülőföld iránti mélyes szeretettel. Az Alföld egyik legjelentősebb régészeti emléke ez a bronzkori földvár. Eredetét — mint neve is mutatja — a néphagyomány jóval későbbinek tartja, ősiségét azonban Banner János ásatásain kívül különleges növénytakarójának maradványai is bizonyítják. Talán ez az egyetlen olyan ősgyep a békési löszvidéken, amelyet még soha nem fogtak művelés alá, és amely híven őrizi az alföldi vegetáció jégkor utáni betelepülésének emlékét. A kicsiny gyepfolt a nagy mezőgazdasági területek közé ékelve különleges gondozást igényel.

Sterbetz István ismerteti a volgai hérics hazai állományának mai helyzetét. A feltűnően szép virágú tavaszi növény, a megye e legfőbb botanikai nevezetessége a Kárpát-medencében ma már csak három, nagyon kicsiny állományban fordul elő: egy csongrádi (jelenleg három tő!), egy békési és egy erdélyi lelőhelyéről tudunk. Feltételezett keletkezési centrumában, a délorosz sztyeppéken is ritka már, így megmentése nemzetközi érdek. A volgai hérics „regénye” Kiss István professzor nevéhez fűződik, aki a növény 30-as évekbeli felfedezése óta fáradhatatlanul kutatja elterjedési viszonyait, környezeti igényeit, páratlanul érdekes népi állat- és embergyógyászati vonatkozásait. Döntő részben az ő érdeme, hogy e növény a mai napig fennmaradhatott nálunk. Példamutató az a szívósság, amellyel a közigazgatási vezetőket, a MÁV vezetőit, helybeli parasztembereket, vasutasokat meggyőzve sikerült olyan „össznépi” összefogást teremtenie, hogy a volgai hérics „kitartott” az intézményes védelemig.

Egészen más jellegű természetű értékünk a szarvasi arborétum. Bauecker Alajos kertészmérnök, az arborétum vezetője ismerteti a gyűjtemény történetét, az ökológiai viszonyokat és az értékesebb fajokat. E rendkívül gazdagságú élőfa- és cserjegyűjtemény az Alföld szélsőséges éghajlati- és talajviszonyai közt a mindenkori tulajdonosok kéréptévi szervenélére és hozzájárulására folytán maradhatott fenn. A legőbb környezeti tényező a Holt-Körös jelenléte: a fiatal öntéstalajon a legkülönbözőbb egzotikus fák is jól érzik magukat, a magas talajvízszint pedig az éghajlati szélsőségeket mérsékli. A talajvíz azonban egyúttal az egyik legsúlyosabb probléma is az arborétum életében: az utóbbi évtizedekben a közeli öntözési rendszerek megépítése agasztóan megemelte a szintjét, s ez számos értékes fa pusztulását okozta. Jelenleg úgy tűnik, sikerült elejét venni a további vízszintemelkedésnek, így az arborétum szarvatalan fejlődhet. A szarvasi arborétum tudományos, esztétikai és idegenforgalmi szempontból országos jelentőségű védett területünk, szaporítóanyag-termelése pedig határainkon túlra is elviszi a híret. A szerző felsorolja továbbá a jelentősebb megyei kastélyparkokat (Szarvas: *Anna-liget, a szabadkigyósi Wenckheim-kastélypark, a pósteteki kastélypark*). Felhívja a figyelmet e két utóbbinak elhanyagolt állapotára, s a fejlesztés szükségességére.

Nagy Zoltán erdőmérnök kimerítő részletességgel, számokkal alátámasztva tárgyalja a megye távlati erdőtelepítési tervét, mindenütt kitérve a természetvédelmi, közjóléti célú fásításokra és állománymegőrzésekre. Szakszerűen ismerteti a megye talajtani viszonyait, az ezekhez kötött természetes és telepíthető erdőtüreléseket. Bepillantást nyerhetünk az erdők tulajdonviszonyaiba, az erdőgazdálkodás tervezésének mechanizmusába. A védendő természetes erdőtürelésekkel a cikk csak érintőlegesen foglalkozik — ezekről az évkönyv más fejezeteiben bővebben olvashatunk — annál részletesebben tárgyalja az üdülőerdők különféle fajtaikat. Ezeknek a komplex természetvédelemben betöltött szerepe roppant nagy: a növekvő természetjárás igények kielégítésével — közvetve — tehermentesítik az értékes és gazdag fajösszetételű, szigorúan védett területeket. Mindennél többet mondanak az erdőtelepítés távlati (1990-ig tartó) tervének keretszámai: 22% termelési, 22% környezetvé-

delmi, 56% pedig üdülési célokat szolgál majd.

Az európai jelentőségű *túzok-génbank* bemutatását a téma egyik leghivatottabb ismerője, *Sterbetz István* vállalta. A Nemzetközi Madárvédelmi Tanács Magyarországot bízta meg a tűzok törzsalakjának (*Otis tarda tarda*) megmentésével. Az előzetes vizsgálatok megállapították, hogy ez a tűzok-alfaj világszerte a kipusztulás szélén áll, egyetlen viszonylag nagyszámú és egészséges állománya a Délkelet-Alföldön, zömmel Békés megyében él. A megyei természetvédelemnek e legnagyobb és legköltésesebb vállalkozása biztató kezdettel indult. Az irodalmi adatok feldolgozása, a több évtizedes zárttéri és szabadban folytatott megfigyelések tisztázták a tűzok ökológiai igényeinek, magatartásbiológiájának főbb vonásait, így ezek ismeretében a siker reményében indulhat a mentési akció.

Réthy Zsigmond tanulmánya a szabadkígyósi puszta értékeiről kisebb változtatásokkal a *Honismeret* 1976. 4. számában is megjelent.

Az egész évkönyvet jellemző szakmai színvonal, olvashányosság, áttekinthetőség mellett csupán két apró dologban találok javítanivalót: a kiadvány belső fotói jobb nyomdatechnikát érdemeltek volna, ezenkívül az idegen nyelvű összefoglalók nem mindenütt tartalmaznak a cikkek valamennyi lényeges gondolatát, továbbá orosz és német mellett hasznos lett volna angol nyelvű összefoglalás is.

Kirándulók, természetjárók nélkülözhetetlen zsebkönyvének ígérkezik *Réthy Zsigmond Békés megyei természetvédelmi kalauza*. A kisméretű, izléses kiállítású kiadvány röviden ismerteti a megye védett természeti értékeit, ezek jelentőségét, látogathatóságát és megadja a területek térképvázlatát. Végül igen hasznos általános tudnivalókat is közöl a könyv: mint a természetvédelmi törvény néhány közérdekű paragrafusát, a védett állatok forintban kifejezett értékét (bár a táblázat tördelése nem valami szerencsés), a természetvédelem szervezeti felépítését és érinti — sajnos csak néhány közhelyszerű megállapítás erejéig — a természetjárás, természetfényképezés etikáját. Nem ártott volna ez utóbbiakra bővebben kitérni, hasonló jellegű kiadványainkban

ugyanis még ennyi szó sem esik róluk. Elgondolkoztató továbbá, hogy ez a legszélesebb — és nem csak Békés megyei! — közönség számára íródott könyv mindössze 1300 példányban jelenhetett meg.

A Kulich Gyula Ifjúsági és Üttörőház kiadásában jelent meg *Réthy Zsigmond* módszertani tanulmánya *Együtt a természet védelméért* címmel. A békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum és az Ifjúsági és Utörőház közös célja a fiatalok természetvédelemre és természetudományos érdeklődésre való nevelése². Nagyon értékes — országosan propagálandó — a kiadvány végén lévő *Bibliográfia a természet megismeréséhez összeállítás*, bár *Gerald Durrell* gyermekkori élményeiről szóló könyveit kár volt kihagyni. E könyvek egyedülállóan élvezetes stílusa, pedagógiai értéke miatt kivételt lehetett volna tenni az „egzotikummentesség” ügyében, annál is inkább, mert a szerző más könyvek esetében nem volt ilyen szigorú.

A Békés megyei Múzeumi Szervezet füzetei sorozatában jelent meg *Papp Bertalan* és *Réthy Zsigmond* írása: A természettudományos érdeklődésre nevelés lehetőségei múzeumban című. A szerzők ismertetik a békéscsabai és a békési múzeumokban megtekintésre ajánlott anyagot, elsősorban a madár- és emlőspreparátum, valamint a madártojás- és kőületgyűjteményt. Konkrét javaslatokat adnak a témakörhöz kapcsolódó tantervi anyagrészek múzeumi oktatására, múzeumi tanórák, előadások, kirándulások szervezését ajánlják fel az iskoláknak. Minden oktatói és közművelődési tevékenységük természetvédelmi szemléletű. Ismertetik a Múzeumbarát Kör Természettudományi Szekciójának lehetőségeit: tárlatvezetéseket, vetítettképes előadásokat, kirándulásokat. A Függelékben közlik a hazai védett állatfajok forintban megállapított értékét.

Békés megye példája az bizonyítja, hogy ott is lehet eredményes természetvédelmi tevékenységet folytatni, ahol nagy kiterjedésű nemzeti park létrehozására nincs lehetőség. A további munkához sok sikert kívánunk, és érdeklődéssel várjuk az újabb eredményekről tudósító kiadványokat.

Németh Ferenc

² Erről az akcióról a *Honismeret* 1976. 6. számában adtunk hírt. (Szerk.)

HONISMERETI KIADVÁNYOK SOMOGYBAN

Az utóbbi évtizedben az országos gyakorlattal párhuzamosan, de annál is gyorsabb ütemben fejlődött a somogyi „kiadványozás” ügye. Mennyiségi és minőségi mutatókat tekintve is értékes anyag jelent meg. Gondot okoz ugyanakkor — erről szólt a II. Országos Honismereti Konferencián *Kanyar József* kandidátus, levéltárigazgató (Honismeret, 1976. 2—3. sz. 54. o.) —, hogy egyre áttekinthetlenebb a sok sajtótermék, hiányzanak a központi referáló kiadványok, s félő, hogy értékes publikációk maradnak országszerte ismeretlenek, s még a helyi kutatók, érdeklődő olvasók sem tudják, mit, hol keressenek.

Kezdjük először a *helytörténetírás* kutatóbázisával, a *megyei levéltárral*. 1970-től rendszeresen jelennek meg *Kanyar József* szerkesztésében a *Somogy múltjából* sorozatcímét viselő levéltári évkönyvek (első öt kötetét a Honismeret 1975. évi 1—2. számában mutattam be). Szerzői helyi kutatók, s az országos köztörténetírás ismert szakemberei. Történelmi, irodalmi, népzenei tanulmányokkal jelentkeznek immár két évtizede a *Somogyi Almanach* (eddig 25 füzet jelent meg, szerkesztője *Kanyar József*). 1969-ben jelent meg a *Harminc nemzedék vallomása Somogyról* c. helytörténeti olvasókönyv. Évfordulókhoz kötődnek a *Sorsforduló*; a *Somogy a felszabadulás hónapjaiban*; a *Tanácsköztársaság Somogyban* (1970) c. tanulmánykötetek (szerkesztőjük szintén *Kanyar József*). Elsődleges kutatóbázissá vált a levéltár, melynek munkatársai évente is több száz kutatót látnak el anyaggal; kandidátusi és tucatnyi bölcsészdoktori értekezés készült az elmúlt években az ott feltárt és a külön kiadványban (*Somogy megye levéltára*, Kaposvár, 1962) megjelentetett anyagból. Három évenként külön iskolatörténetés dolgozik a levéltárban, aki a történelemtanárok számára készít elő sokszorosított, az oktatásban felhasználható helytörténeti anyagot.

Értekes munka kezdődött a *Rippl-Rónai Múzeumban* is. Az évek óta kiadott múzeumi füzetek mellett *Bakay Kornél* igazgató szerkesztésében szép kiállítású, tartalmas évkönyvek jelentek meg a *Somogy megyei Múzeumok Közleményei*, 1973 és 1977), s ugyancsak az ő szerkesztésében indult meg a *Somogy nérajza* c. sorozat, melynek első

kötete, a *Somogyi Népköltészet Együtt Árpád* összeállításában már megjelent (1976). Az elmúlt évben újra indították a múzeumbarátok körét is.

A helytörténetírásnak az építészetel, a művészettörténettel, a közgazdaságtannal kialakított sikeres együttműködésének bizonyítéka az 1976. tavaszán megjelent igen szép kiállítású *Kaposvár* c. város történeti tanulmánykötet. A szerzőközösség hézapótló munkát végzett, hiszen *Bereczk Sándor* félszázada kiadott többnyire történelmietlen szempontok szerint szerkesztett *Kaposvár* könyve óta csak *Zádor Mihály* írt 1964-ben egy városmonográfiát, mely elsősorban építészeti szempontból figyelemre méltó. A *Palmiro Togliatti* nevét viselő megyei könyvtárban szerkesztik a *Somogy megyei Honismereti Híradó* sokszorosítással előállított számain, a Somogyról szóló válogatott *cikkbibliográfiák* mellett Kaposvárról is rendszeresen állítanak össze irodalomjegyzéket. Gyűjteményének anyaga nélkülözhetetlen a helyismerettel foglalkozó kutatóknak. Irodalmi, zenei műsorai, szabadegyetemi sorozatai — *Szita Ferenc* igazgató és munkatársai érdeméért — a megye kiemelkedően rangos rendezvényei közé tartoznak.

A felsoroltakból is kitűnik, hogy a Somogy megyei Levéltár és ehhez kapcsolódva a Pécsi Akadémiai Bizottság történeti, művelődéstörténeti szekciója valamennyi történeti és helytörténeti kutatás szükséges koordinátora; míg a régészeti és a néprajzi kutatás bázisának a Rippl-Rónai Múzeum kínálkozik. Mindenképpen a közösség lenne a vesztes, ha bármely támogató szerv jóvoltából olyan kiadvány jelenne meg a megyében, mely nincs összhangban az itt kialakított tervekkel, s az itteni kutatóközösségek munkájával.

Ideológiai, politikai munkásmozgalmotörténeti központként az MSZMP Somogy megyei Oktatási Igazgatósága (s ehhez alközpontként kapcsolódva a két somogyi főiskola marxista tanszéke és a pártarchívum) kínálkozik. Évfordulós kiadványaik (országos és helyi erők bevonásával) mellett a pártbizottság rendszeresen megjelenő tájékoztató füzetet, az *Útközben* (8. évf.) további népszerűsítést érdemelne. A KISZ Somogy megyei Bizottsága *Múltunk és jelenünk* sorozatcímével megjelentetett több füzetet (néprajzi, ifjúsági, mozgalmi stb. témákból), s negyedévente elsősorban agitációs-propa-

ganda céllal jelenteti meg (1970 óta) a *Somogyi Ifjúság* c. periodikát.

A somogyi irodalom ügye sok vita után (az 1959-ben indult, s 17 szám után 1963-ban megszűnt *Somogyi Írást* 1968-ig a *Somogyi Szemle* évkönyvei váltották fel) nem is annyira elhatározásként, mint inkább az elmúlt évek gyakorlatában a negyedévente megjelenő *Somogy* c. irodalmi-művészeti-társadalmi periodikához kötődött. A *Somogy* első száma 1970-ben jelent meg, azóta a 23.-at szerkesztik, és országos terjesztésűvé vált a kiadvány.

A megyében folyó nyelvészeti kutatások a *Tanítóképző Főiskola* irodalmi-nyelvi tanszékén folynak. Kiemelkedő munka a *Somogy megye földrajzi nevei* című, az Akadémiai Kiadó által a megyei tanács támogatásával megjelent kiadvány (szerkesztette: *Király Lajos* és *Várkonyi Imre*). Nemrég jelent meg a *Somogyi Állathangutánzókról* szóló kötet az Akadémia gondozásában (*Balogh Lajos* és *Király Lajos*), de folyamatosan gyűjtik tudományos diákköri hallgatók bevonásával több alapfontosságú munka anyagát.

A *neveléstudományi* szakirodalmi kérdésekben a megyei *Továbbképzési Intézet* és a *Tanítóképző Főiskola* neveléstudományi tanszékének összehangolt működése biztosítja a fejlődést minden, a megyében pedagógiai kutatással foglalkozó egyén vagy munkaközösség részére. Figyelemre méltó továbbá az a vállalkozás, amelynek keretében a Rippl-Rónai Múzeum munkatársaival egyetértésben a *népi építéset* feltárása, a *műemlékvédelem* ügyében dolgoznak a Tervező Vállalat menőkei. Szerzőkolléktívájuk igényes, szép kötetben mutatta be *Somogy műemlékei* címmel (szerk.: *Szigetvári György*) a szebb épületeket, s több kisebb anyagot is jelentettek már meg e tárgykörben.

Ezek a somogyi tudományos és művészeti élet központi gócai. Nincs viszont megnyugtatóan megoldva a további megyei centrumok: a rohamosan fejlődő Barcs, Nagyatád, Fonyód, Siófok, Marcali, a hagyományokban gazdag Csurgó szellemi továbblépése. A várossá fejlődött *Nagyatád* ipartelepítési, lakásépítési, az új kórház átadása után is egészségügyi kérdésekkel küszködik. A helyi Gábor Andor Művelődési Ház, a városi-járásai könyvtár rendezvényei, az 1975. nyarán életre hívott Intersymposium nemzetközi faszobrász alkotótételek nagy összegű helyi támogatása azonban jelzik, hogy a város vezetői támogatják az értelmes törekvéseket. A szintén fiatal város *Siófok*, a déli Balaton-part székvárosaként sok helyi, megyei és országos feladatot is kap. Az új művelődési központ nagyon sokat segíthet abban, hogy ezeket egyre igényesebben láthassa el, speciális helyzetéből adódóan pedig szellemi arculatát tekintve is önálló karakterű legyen.

Összegezve: minden tudományterületen alapvető művek jelentek meg az elmúlt 5–6 évben Somogyban. Olyan munkák, melyek szilárd lépcsőket jelentenek a későbbiekben az igényes, országosan is számottevő értékeléshez. Nem jelentenek ezek felhőtlenéget, hiszen nagyon sok még a tenni való. Öröm mindenesetre, hogy elvi-észleltikai-szaktudományos vagy egyszerűen gyakorlati szempontok szerint az élet önmagától hozott létre — az állami és pártvezetés törekvéseivel megegyezően — olyan központokat, melyekben a meglévő kutatók és felkészültség, a tudományszervező igyekezet, vagy csak egyszerűen a hozzáértés eredményes munkát tesz lehetővé, s ezt pozícióföltésből, vagy rosszul értelmezett presztízből már egyre kevesebben vitatják.

Szijártó István

TANULMÁNYOK KISTELEK TÖRTÉNETÉBŐL ÉS NÉPELETEIBŐL

Szerkesztette: *Juhász Antal*

(Kistelek Nagyközség Tanácsának kiadása, 1976. 554 oldal szöveg, 21 oldal kép.)

Kistelek, ez a mintegy kilencezer lakosú nagyközség, minden országjáró előtt ismert nevű település. Budapestről

Kecskeméten át Szegedre vagy onnan a fővárosba tartva, úton-vasúton egyaránt keresztül utazik rajta belföldi és külföldi. Kistelek az intenzív termelésbe kapcsolt Duna-Tisza közli homokhátság keleti széléhez is hozzászámítható, de jórészt hozzátartozik a Tisza mellett húzódó és a homokvidéktől különböző sávhoz is. Szeged határában

telepítették kétszáz esztendeje; Szeged városa gyámkodása alatt, annak adózva és szolgálva, attól függve nőtt fel. Ennek ellenére mégis különbözik a hajdani szegedi ételtől, a szegedi puszták népétől a régi kisteleki ember és élete. A nagyközség eredeti lakosságának zöme magyar, az ország — főleg az Alföld — számos pontjáról, de akadtak benne szlovákok, németek is a közelebbi és távolabbi környékről. Szeged, Csongrád, Félegyháza, Kiskunmajsza, Dorozsma — ősi múltú, nagy vonzású település az első kettő; Kistelekhez hasonlóan telepített, ám a „kiskun kiváltságok” szerény, de mégis jelentős többlettel mezővárosi rangot kapott helység a másik három — szomszédságában Kisteleknek sokáig kevés lehetősége volt a felnövekedéshez. Tőle keletre egészen a felszabadulásig a Pallavicini-uradalom hosszan elnyúló tömbjének zsellérfalvai, majorságai feküdtek.

Mindezt el kell mondanunk, hogy valamennyire érzékeltetni tudjuk, milyen sokszínű, sokféle szálból szövődő múltja van ennek az újabban dinamikusabban fejlődő, s a kisvárosi szerepkör betöltésére felkészülő nagyközségnek. „Életrajza”, kétszázéves múltja említett vonásai is jelzik, hogy az alföldi kutatások számára sajátos kérdéseket lehet feltenni Kistelek kapcsán. A település nehezen kategorizálható jellegére utal az a véletlennél látszó tény is, hogy annak idején *Féja Géza* éppúgy kihagyta a Viharsarok c. szociográfiából, mint ahogy *Erdei Ferenc* a Futóhomok hátsábjairól. Igazuk volt: Kisteleket egyik tájegységbe sem számíthatták egyértelműen.

A nagyközség történeti útjának és népéletének vonzó összetettsége, problémagazdagsága igen színvonalas, alapos feldolgozást kapott a most megjelent tanulmánykötetben. *Juhász Antal*, a szegedi Móra Ferenc Múzeum igazgatóhelyettese, a helytörténeti és néprajzi kutatás kiváló szakembere, a honismereti mozgalomban folyó tartalmi munka ismert és fáradhatatlan támogatója szervezte meg a könyv 13 tagú munkaközösségét, a kisteleki tanács megbízásából. Mint tömör szerkesztői utószavában elmondja, bizonyos előkészületek után 1975 tavaszán kezdett munkához az alkotógarда, amely gyakorlati tapasztalt kutatókból és a búvárkodás, a feldolgozás örömeivel és felelősségével először ismerkedő munkatársakból állt. Dicséret illeti a szerkesztőt azért az okos mértéktartásért, amely-

lyel kezdettől fogva egy *tanulmánykötet* megalkotását tűzte ki célul. Bár a telepítés 200. évfordulója kapcsán méltán kísérthetett egy községmonográfia terve, annak időigényét ismerve nem vállalta és nem javasolta a tervbeiktatást. Sikerült viszont a rendelkezésre álló idő alatt is egy monográfiával szinte egyenértékű kötetet megvalósítania. Ennek alapja a kisteleki történet és népelet legfontosabb, legjellemzőbb kérdésköreire célzott tematika megtalálása és kidolgozása volt, összhangban a szerzőgarда érdeklődésével, a forrásbázis és a helyszíni gyűjtés lehetőségeivel — szorosan kötődve a helyismereti kutatás elé tűzött korszerű feladatokhoz, a tudomány általánosabb kérdésvetéseivel. A szerkesztő — egyebek között az 1971-ben megjelent és országos elismeréssel számon tartott *Tápé története és néprajza* című munka tartalmi és szervezési eredményeivel a tarsolyában — a munkacsoporttal együtt következetesen végig tudta vinni a nagyon jól meghatározott, célratörő szerkezetbe foglalt kötet munkálatait, megvalósította az elérhető egységet és az igényes kidolgozást. Úgy véljük, a szerkesztői teljesítmény ilyen arányú kiemelése sem von le a szerzők sokféle érdeméből, hiszen együtt elért eredményről van szó.

A kisteleki tanulmánykötet dolgozatainak behatóbb szakmai mérlegelése nagyobb terjedelmet kíván, itt meg kell elégednünk néhány fontos eredmény kiemelésével, a könyv tartalmi egységeinek jelzésével. *Moholi Károly* igen tömör és a történeti és néprajzi jelenségek beagazdaságát jól elősegítő természeti, földrajzi áttekintése után *Oltvai Ferenc* mutatja be az 1776. évi telepítéstől 1848-ig eltelt és megalapozó jellegű hét évtizedet. Oltvai főképpen Szeged város levéltári anyagából pontja ki a telepítés körülményeit, okait, majd a város — mint földesúr — és Kistelek — mint jobbágyközösség — viszonyának részleteit. Mindez alapvetően új eredményeket hozott. A mezőgazdaság és az agrártársadalom vizsgálata áll *Perneki Mihály* fejezetének középpontjában is, aki a kiegyezéstől 1918-ig terjedő fél évszázaddal foglalkozik. A Szegedtől elszakadt és gyors önálló fejlődésre képes Kisteleket mutatja be. (Az elszakadás mikéntjének leírását a kötet nem tartalmazza.) A társadalmi tagozódás és a kulturális törekvések rajzához nagyon hasznos *id. Juhász Antal* dolgozata a helyi egyesületek 1873—1949 közötti történetéről. *Kanyó Ferenc* példá-

san alapos elemzést írt a felszabadulás és a földreform, az 1945-ös választások időszakáról, igen széles dokumentálással. *Fórizs Sándor* a szövetkezeti mozgalom különböző ágazatainak 1948-tól napjainkig terjedő fejlődéséről ad áttekintést. *Pálincás Pál* az állategészségügy helyi története keretében az állattenyésztés utolsó évtizedét is jól érzékelteti. A történeti fejezeteket két művelődési tanulmány zárja: *Révész Pálé* kétszáz esztendő helyi iskolaügyéről és *Pap Istváné* a felszabadulás utáni köznevelődésről. Az észrevehető forráshiányok ellenére mindketten érdemes munkát végeztek.

A kötetnek mintegy harmadat elfoglaló néprajzi rész első két tanulmánya — *Juhász Antalé* a kisteleki tanyák településéről, építéséről, telekrendjéről, a tanyai életről; *Börcsök Vinceé* a hagyományos állattartásról — a könyv tudományos gerincfejezetei közé tartozik, ezekből ismerjük meg Kistelek sajátos képének számos elemét. Gondos, figyelemre méltó munka, a szaktudomány nyeresége *Felföldi László* és *Süli Éva* egy-egy dolgozata. Az előbbi a keresztelő-lakodalom-temetés, az utóbbi a népi gyógyítás emléktanyáját gyűjtötte össze. Kitűnő áttekintést kapunk Kistelek kézműiparáról, ugyancsak *Juhász*

Antal tollából. Ez a fejezet jól bizonyítja, hogy a kapitalizmus korában a kisiparosság volt a kisteleki fejlődés fő mozgatója.

A könyv végén rövid dokumentumközlő rész kapott helyet. Ennek feudális kori anyaga igen fontos, a többi is hasznos, de válogatása esetlegesnek tűnik. A kötetet jól kidolgozott szövegközi rajzok, mellékletként pedig képek kísérik. A történeti képanyag szerényebb, az építkezést bemutató felvételek viszont értékesek. Ezzel a gyűjteménnyel — tiszteletben tartva *Vicsay Lajos* 1929-ben írt *Kistelek története* című színvonalas monográfiájának érdemeit is — egy sajátos múltú, sajátos arcú, s így az alapos vizsgálódásra, az igényes megismerésre különösen érdemes nagyobb település követendő példaként állítható feltárása történt meg.

A kiadásért nagy elismerés illeti Kistelek tanácsát, amelynek nevében a könyv előszavában pontosan megtogalmazta *Ott József* tanácselnök a hagyományok felemelő és mozgósító szerepét a településfejlesztésben. S nem kevés elismerést érdemel a Szegedi Nyomda, ahol a kötet — igen gondos, kellemes kiállításban — a jubileumi év végére elkészült.

Szabó Ferenc

TÖRÖKSZENTMIKLÓSI HONISMERETI KIADVÁNYOK

A Törökszentmiklóson folyó honismereti munka megélénkülését az utóbbi időszakban több kiadvány jelzi. A szűkebb haza megismerésére és megismertetésére való törekvés eredményeként félesztendőnként napvilágot lát a Helyismereti Füzetek egy-egy száma, s kiadták a helyi Alkotmány Mezőgazdasági Termelőszövetkezet történetét feldolgozó tanulmányt.

Helyismereti füzetek, 1. szám (87 old.). A kötet a Rózsa Ferenc téri Általános Iskola Tóth Sándor Helytörténeti Szakkörének munkáját adja közre Jászkunság Törökszentmiklóstra vonatkozó cikkeinek bibliográfiája 1954—1972 címmel. A diákok munkájuk során áttekintettek a megyei TIT-folyóiratban megjelent minden olyan cikket, közleményt, amely városukkal kapcsolatos. Bár — mint *Kerek Béla*, a szakkör ve-

zetője bevezető soraiban megjegyzi — A Jászkunság című folyóiratban Törökszentmiklósról kevés önálló cikk jelent meg, mégis elég sok adatot találtak, mert a városról és környékéről számos említés történik a különböző témakörökből kikerült publikációkban.

A szakkör munkája nemcsak a törökszentmiklósi vonatkozású cikkek bibliográfiai adatait tartalmazza, hanem a városról szóló részeket idézi is, ezzel mintegy maga is helyismereti forrásként szolgál.

Helyismereti füzetek, 2. szám (85 old.) A kiadvány 4 részből áll. *Elsőként* életrajzokat ismertet, két csoportban. Külön választva válaszolja a munkásmozgalom Törökszentmiklóson született vagy ott tevékenykedő alakjainak, illetve a kulturális életben szerepet játszó személyiségek életútját, munkásságát.

A kötet *második része* bibliográfiát tartalmaz Törökszentmiklós a mai saj-

tó tükrében címmel. A megyei és az országos lapok 1972-es számaiban megjelent, törökszentmiklósi vonatkozású cikkek, közlemények felsorolását tartalmazza. A harmadik rész Törökszentmiklós a helyi sajtó tükrében címmel a legrégebbi törökszentmiklósi helytilap, a Törökszentmiklós és vidéke első, 1908-as évfolyamának számaiból közöl szemelvényeket.

Helyismereti füzetek, 3. szám (76 old.) A kötetet Törökszentmiklós költő és kritikus szülötte, Szélpál Árpád munkásságának szentelik. Fehér Imre Szélpál Árpád szerepe a Ma mozgalmában és a Tanácsköztársaság kulturális eseményeiben címmel írt tanulmányt. A szerző a művész életének egy rövid szakaszát ismerteti részletesen, azzal a megokolással, hogy a kevésbé ismert költő „tevékenységének légerdekesebb, legjelentősebb szakasza az a néhány év, amely közvetlenül kapcsolódik a magyarországi avangarde fő képviselőjéhez, Kassák Lajoshoz és a Ma mozgalmához, ezen belül a Tanácsköztársaság eseményeihez.”

Helyismereti füzetek, 4. szám (47 old.). Az 1975-ben megjelent kötet Né-

meth Lászlóné Csikós József élete és tevékenysége a Tanácsköztársaság idején című tanulmányát tartalmazza, amelyben Törökszentmiklós szülöttjének, Vác mártírjának, a forradalmár pedagógusnak, Csikós Józsefnek a munkáshatalom megteremtéséért és megvédéséért folytatott küzdelemben való részvételét írja le.

Részletesen ismerteti a tanulmány Csikós József tevékenységének legfontosabb dokumentumait: a törökszentmiklósi kultúrprogramot, amely „nem másolja a központi anyagot, hanem a téma fontosságának megfelelően részletesen kidolgozza a helyi viszonyokra alkalmazva”, valamint a helyi sajtóban a rémhírterjesztés elleni küzdelem jegyében megjelent cikkét.

A szerző nyomon követi Csikós József életét, tevékenységét a hamar román kézre került Törökszentmiklósról való elmenekülése utáni időben is. Ismerteti Vácson végzett közoktatási és népművelési munkáját. Végül arról olvashatunk, hogy a Tanácsköztársaság leverése után hogyan halt mártírhálált a két város munkásmozgalmának kiemelkedő személyisége.

A *Közös úton* címmel, A törökszentmiklósi Alkotmány Mezőgazdasági Termelőszövetkezet története alcímmel megjelent kötet dr. Gergyói János munkája. A tanulmányban a szerző Törökszentmiklós felszabadulás előtti gazdasági és társadalmi viszonyainak, valamint a földreform eredményeinek változása után hat fejezetben tárgyalja a termelőszövetkezet történetét.

A *Helyismereti füzetek 5. számában* (61 old.) Kerek Béla vázolja a Tanácsköztársaság leverését követő korszak kiemelkedő törökszentmiklósi egyéniségének, Cserghő Mihálynak életútját. A szerző elsősorban azt mutatja be, hogy Cserghő hogyan küzdött a helyi lakosság valós érdekeiért a Horthy-rendszer idején. Az igazságos ügyért a fegyelmi büntetés hátrányait is vállaló pedagógusról megállapítja, hogy „kezdetben valószínűleg bizott a rendszer liberalizmusában, de fokozatosan rádőbbsent, hogy ez mind csak formalitás, népámítás”. Ez a felismerés vitte harcba kritikus tollú lapszerkesztőként, választási röpirat szerzőjeként, az iskolaügy és a tömegek felvilágosításának propagátoraként, a helyi közügyek iránt érdeklődő emberként, s vezette a felszabadulást követően az új rend megalapozóinak sorába.

Urbán László

A MAGYAR MUNKÁSHAGYOMÁNYOK KUTATÁSA

Útmutató szakmunkásképző iskolák
részére.

(A Szakoktatási Pedagógiai Intézet
kiadványa, Bp. 1975. 192. oldal.)

Annak ellenére, hogy már jó negyedszázada folyik a magyar munkáshagyományok kutatása, az eddigi eredményekkel nem lehetünk elégedettek. Ami azonban nagyobb baj: még ezeket sem ismerjük eléggé. Mindennek számos oka-okozata van, aligha lenne azonban helyes ezeket itt elemezni. Inkább örvendünk a most megtejt jelentős lépésnek: Nagy Dezső összefoglaló könyvének.

A szerző arra törekedett, hogy lehetőleg teljes képet adjon a vártnál is gazdagabbnak bizonyult munkáshagyomány egészéről, melyet majd szervesen ki fog egészíteni egy külön kötetben hamarosan megjelenő bibliográfia. A kettőt majd együtt kell használni — int bennünket a szerző —, de az érdemi mondanivalót ez a kötet tartalmazza. Ehhez hasonló vállalkozás még nem volt a magyar szakirodalomban.

A gazdag tartalmú kötet felépítése eléggé eredeti, bár az átfedéseket nem sikerült teljesen kiküszöbölni és különféle fogalmak némelykor két helyen is szerepelnek a különben ügyesen összeállított, lexikonszerű kis szöszedetekben. Így e könyv előbb az átmeneti, tehát a mezőgazdaság és az ipar között lévő, majd pedig a kis- és nagyipari munkássággal foglalkozik. Ezen az osztályon belül is előbb a szervezeti, mozgalmi, tárgyi hagyatékok, majd a szellemi kincsek, illetve a kulturális szervezetek kerülnek sorra. A szerzőnek még arra is van gondolja, hogy a munkások egészségügyéről külön fejezetet iktasson be.

Nagy Dezső maga is munkásszarmazás értelmiségi, aki „belülről” és „kívülről”, tehát a szakirodalomból és egyéb források alapján is jól ismeri egykori osztályos társait. Nincs az a szervezeti, tárgyi vagy szellemi-kulturális vonatkozás, amely elkerülné a figyelmét. Így a monográfiába nemcsak a saját életét és szakirodalmi ismereteit, hanem muzeológusi tapasztalatait is „beledolgozta”. A komplex módszer szemünk előtt valósul meg, illetve kerül alkalmazásra.

Még a szakembereket is meglepi az anyag bősége és sokrétűsége. Ki tudott például közülünk az egyáltalán nem jelentéktelen balmazújvárosi Pokrócz-féle mozgalomról, vagy ki ismerte a nyalóka mozgalmi szerepét, jelentését? Nagy Dezső felfedezése és segítsége révén Jancsó: Még kér a nép című filmjéből tudunk az ún. vörös, vagyis szocialista zsoldárokról is. Bízvást sorolhatnánk még a példákat, de záradékul talán elegendő utalni az ifjúmunkássággal és a munkásmozgalommal, a munkásszokásokkal kapcsolatos szöszedetekre. Némelyik szócikk valósággal felfedésszámba mehet, miként az előbb említett példák is.

Ez a munka azonban nemcsak tárgyi-tematikai gazdagságával és adatai újszerűségével hat, hanem leszűrt, higgadt, elvi jelentőségű megállapításaival is. Gondoljuk el, hogy mennyi problémát kellett Nagy Dezsőnek megoldania. Ilyenek például a századforduló szocialista- és agrármozgalmi, a „különféle frakciók kérdése, vagy — korokat átugorva — a Györffy kollégisták szerepe és hasonlók. A szerző sikeresen kerülte el a nem is ritka buktatókat és egyértelmű álláspontot sikerült elfoglalnia, illetve elfogadtatnia.

Nem volt sokkal könnyebb kérdés a munkásság életmódjára és szellemi alkotásaira (pl. a dalokra, rigmusokra) vonatkozó terminológia tisztázása sem. A munkásság zömmel városi levén, eredete is vegyes, kora pedig nagyon is fiatal. Következésképpen sok olyan átmeneti — népi-polgári stb. — jelenséggel találkozhatunk körükben, amelyek egyik szaktudomány körébe sem vágnak és műfaji-terminológiai szempontból is tisztázatlanok. Nagy Dezső több évtizedes kutató munkája alapján e kérdéseket általában tisztán, elvszerűen kezeli, illetve oldja meg. Nála nem találkozunk olyan teljes fogalmi zűrzavarral, mint bizonyos „munkásdalkutatók” esetében, akik saját versélményeiket valamely dallamra ráhúzva munkásdalknak nyilvánítják; sőt helyesen különíti el a daloktól a rigmusokat, valamint a tömegdaloktól a kétkézi munkások alkalmi verseit.

Ez a kötet elsősorban a munkásosztály mai fiainak: az ifjúmunkásoknak, a szakmunkástanulóknak szól, ilyen stílusban és szerkezetben is íródott. Bár melyikük akármilyen téma iránt érdeklődik is, megtalálja azt a megfelelő fejezetben, és végeztesül még gyakorlati gyűjtési útmutatást is kap.

Jól tudom, hogy e kis kötet műfaja nem engedi meg a filológiai pontosságot, igényességet, de az idegen, illetve a más szerzőktől átvett anyag illyesfajta felhasználásának mégis megvannak a buktatói. Az hagyján, hogy pl. a kubikosokról írt fejezetben ráismerek saját mondataimra, jónéhány dalszóport pedig ismert gyűjteményekből — szinte az eredeti sorrendben — szerepel, de már más, esetleg nem is szakmabéli szerzők ezt az ügyet nem veszik ilyen könnyedén! Igaz, Nagy Dezső joggal hivatkozhat a megjelenő bibliográfiára, de az sem helyettesítheti a jegyzeteket, sőt még a fő szövegben — olykor zárjelben közölt — utalások sem ele-

gendők. Ez a fiatal kutatási ág nem így tud magának tekintélyt szerezni! Alapvető szabály: mindent a megfelelő keretek között, de mindig egyértelműen kell kezelni!

A munkáshagyományok kutatása terén — fiatal osztályról lévén szó — nem ütött ugyan még az a sokat emlegetett 12. vagy éppen 24. óra, de a váratlanul gazdag és „különleges” hagyományokat az eddigieknél jóval lendületesebben és a késlekedő szakemberek helyett még nagyobb önkéntes gardával kell gyűjtenünk! Erre a célra készült ez a kis könyv, amely kitűnő iránytű e nagy munkához.

Katona Imre

KAPOSVÁR NYOMDÁI

(Kiadta a Somogy megyei Nyomdaipari Vállalat és a Somogy megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztálya. Kaposvár, 1976. 71 oldal és 16 oldal kép.)

A *Kaposvár nyomdái* című könyvet a Somogy megyei Nyomdaipari Vállalat új üzemének 1976. augusztus 18-i felavatása alkalmából adták ki. A szerzők — *Mautner József* és *Farkas Béla* — nagy gondot fordítottak az adatok pontos feltárására. A közel százötven év anyagának nyomdatörténeti feldolgozása és a helyes arányok betartása, kényes kutatómunkát igényelt.

A nyomdászmtörtérok közül kiemelik *Tóth Lajos* gépmestert, *Szalma István* és *Spitz Rezső* kéziszedőket. A Tanácsköztársaság megdöntése után *dr. Stecz* rendőrkapitány 1919. november 15-i jelentésében nem alap nélkül közölte, hogy „Kaposvárott a nyomdászszakszervezet volt az, amely a legtöbb és legnépesebb szájú bolsevik agitátort adta. *Tóth Lajos*, *Szalma István*, *Rózsa Sándor*, *Olajos Sándor* soraikból került ki.”

A kaposvári nyomda történetét a szerzők 1832-ig vezették vissza, bár nem tartják kizártnak, hogy ez előtt is működött Kaposvárott időegesen nyomda. A levéltári adatok azonban az 1832. évet bizonyítják hitelt érdemlően, *Visnyei József* kaposvári könyvkötő talált egy adatot a *Honművész* című, időszakonként megjelenő folyóirat 1833. évi egyik számában, amely a *Zrinyi emléke* című kiadványt ismertette. Ebben a

következő szöveg szerepelt: „Kaposvárott, nyomtatott Perger Ferenc betűivel, 1833.”

A szerzők vitába szállnak többek között *Bíró Miklós* (Nyomdászati Lexikon) és *Csánki Dezső* (Monográfia, 1914) megállapításáival, továbbá *dr. Bergel József* (Kaposvár 40 év óta) kaposvári nyomdára vonatkozó közléseivel. Bizonyítják a felsorolt személyek nyomdatörténeti tévedéseit és cáfolják megállapításaikat. Kutatómunkájuk elismerést érdemel, bár bizonyára lehetőségük lett volna a munkásmozgalmi és az egyéb adatok további bővítésére.

Az egyéb területeken folyó ipartörténeti kutatómunka elősegítése érdekében ismertetem a könyv fejezeteinek címeit.

A bevezető után a *Kaposvár nyomdászatiának első korszaka*, majd *Kaposvár első nyomdaüzeme*, *Perger Sándor nyomdája* című fejezet következik. A következő *A második megyei nyomdász, Knezovich Lajos* működését, a negyedik fejezet pedig *A megye felbontotta a Knezovich-csel kötött szerződést* eseményét tárgyalja. Ezután tájékoztatást adnak *Kaposvár első könyvkötőjének* működéséről. Érdekes dokumentumokat tartalmaz az *Elkobozták a vándorszínészek könyvdárját* című rész.

A könyv részletesen beszámol a *Bittermann Ede*-féle nyomdáról (*Hét évi szünet után ismét van megyei nyomdász*). Később 1868-ban a Bittermann nyomda üzemvezetője állami üzem létesítését javasolta, ez azonban nem történt meg, hanem: *Megkötötték a szer-*

zódést a megyék Bittermann utódával. 1874-ben Már két nyomdája van Kaposvárnak és kialakult Kaposvár első nyomdatulajdonos dinasztiája. 1890-től 1912-ig tizenhárom nyomdát alapítottak Kaposváron. A következő fejezet címe A Tanácsköztársaság nyomdái, majd ezt követi a Nyomdák a Tanácsköztársaság megdöntése után. Végül Az államosított nyomda és Az új nyomda építése zárja a kiadványt.

Kanyarodjunk vissza a Perger Sándor-féle első kaposvári nyomdához. Ez 1832. novemberétől 1836. áprilisáig működött. A megyéhez intézett levelét az 1832. november 5-i nagygyűlési jegyzőkönyv ismerteti. Eszerint „a nyomdának kötelessége volt a Nemes Vármegye leveleit, a gyűlést hirdető leveleket, a Közhíradót és más hirdetőnyeket, mindennemű tabellákat, úti- és bátorságleveleket s egyebeket, mellyel a dolgok közönséges folyamatahoz tartoznak, kinyomtatni író papirosra a vármegye papirosán, másképp a nyomtató papirost maga adja, akármilyen betű-

vel tsinosan, mellyért esztendei fizetése lesz 800 forint rézben, vagyis háromszáz húsz forint ezüst, és nyolc olf, rendkívül való munkáért külön alku mellett következvén a fizetés... ezen alku a Főadószedő úrnak kiadatni rendeltetik. Kiadta Bezerédj Pál.”

Pergel uram a Tekintetes Megye részéről többszöri intésben és figyelmeztetésben részesült: a munkáját jobban és pontosabban lássa el. Végül is megvonták a privilégiumot, amit Knezo-vich nyomdász kapott meg. Ő 1836. május 1-én kezdte meg működését. Ez a nyomda 1859-ig állt fenn.

A könyv összesen 31 nyomda történetét ismerteti. A 32. az új, államosított Somogy megyei Nyomdaipari Vállalat.

A szerzők 73 forrásmunkát sorolnak fel és több oldalt tesz ki a Somogy megyei Nyomdaipari Vállalat 1950 és 1976. júniusa között megjelent megyei vonatkozású kiadványainak jegyzéke. Erdéklődésre tarthatnak számot a nyomdáról készült felvételek is.

Dr. Légrádi Dezső

KÓSA LÁSZLÓ:

NÉPHAGYOMÁNYUNK ÉVSZÁZADI

(Magvető Kiadó, Bp., 1976. 102 oldal.)

A Magvető Kiadó méltán nagyszerű Gyorsuló idő sorozatának egyik könyvecskéjére szeretnénk felhívni az olvasók figyelmét.

A néphagyomány és a népi kultúra iránt megnyilvánuló érdeklődés kibontakozásának, elmélyülésének időszakában különösen fontos, hogy erről a témáról tudományosan megalapozott, színvonalasan végiggondolt és vonzóan megfogalmazott írásokat olvashassunk. Kósa László szemmel láthatóan elkötelezte magát annak a kútbéli vödörnek a szerepére, amelynek segítségével az ismeretekre szomjazók meríthetnek a tudomány tiszta forrásából. Az Apáról fiúra és a Magyar nép táji-történeti tagozódása című munkák után Kósa László új könyve is azt a célt szolgálja, hogy a néphagyomány iránt hirtelen megnövekedett, divatelemeket is hordozó vonzalom maradandó és tartalmas közművelődési formává váljék.

A főleg történelmi korszakok szerint tagolódó anyag hat fejezetből áll, s felöleli népi-nemzeti kultúránk több mint tíz évszázadát. Nem volt könnyű a hatalmas anyagot ilyen szűk keretek közé szorítani és egészen természetes, hogy némely kérdéssel a szerző csak vázlatosan, vagy éppen utalásszerűen foglalkozhatott.

Az első fejezet (Túl napkelet — innen nyugat) a honfoglalást megelőző és az azt követő időszakról szól. Szamba veszi a Kárpát-medencébe érkezett magyarság keletről hozott örökségét, s az itteni hatásokat, amelyek együttesen formálták, alakították népi kultúránkat. A következő rész (Egység és idegenség) a letelepedett magyarság társadalmi berendezkedésével, etnikai tagozódásával foglalkozik. Arról a korról kapunk itt kultúrtörténeti áttekintést, amikor a honfoglalást követően kialakult a „Kárpát-medence nagy részét elfoglaló, magyarul a nyelvünknek, hogy már akkor is rendkívül egységes volt. „Nyelvjárási különbségek — olvashatjuk — már az első nyelvemlékekben mutatkoznak, de

az őrségi ember minden nehézség nélkül megérti a háromszéki, jóllehet a magyar nyelvterület szélső pontjain, ezer kilométerre élnek egymástól." De ugyanilyen egységes a népzeneink vagy a tánc kultúránk is.

Másfelől viszont ebben az időben kezdett fokozatosan szétválni és önálló utakra lépni a népi kultúra és — ahogyan a szerző nevezi — a „hivatásos kultúra”. Ez a folyamat később folytatódott, s lényegében ezzel foglalkozik a következő — *A reneszánsz virágoskertjében című* — fejezet. „Úr és paraszt — írja Kósa — egyre távolabb kerültek egymástól, nemcsak a rendiség falainak megerősödése miatt, hanem ezzel összefüggésben kulturális tekintetben is.” A XVI—XVII. századból való, néprajzi értékű leírásokból idézve követjük nyomon az egyre inkább kettősnek tekinthető kultúra változásait, amelyek során az egyik — a népi — mindinkább visszaszorult, konzerválódott és „végül szinte teljesen a parasztság jellemzőjévé vált”. Ennek az „elparasztosodott” népi kultúrának a jellegzetességeivel ismerkedünk meg a *Paraszt Magyarország* című fejezetben. Ez a kultúra még viszonylag egységes volt, majd csak később, a jobbágyfelszabadulás után kezdett — a parasztság vagyoni rétegződését követve — erőteljesebben differenciálódni. De számba veszi Kósa László a parasztság „vízszintes tagolódását” is, röviden összefoglalja azokat az etnikai, társadalmi, történelmi, vallási stb. tényezőket, amelyek „kisebb vagy nagyobb hangsúllyal meghatározták, földrajzi megoszlás szerint színezték a népi kultúrát”.

A következő fejezet a paraszti kultúra és életforma, a jobbágyfelszabadítást követő *virágzásával és hanyatlásával* foglalkozik. Ekkor keletkezett a népi kultúrának az az új hajtása, amelyet — leginkább a népzene tudományban használatos szóval — „új stílus”-nak nevezünk és amely sok tekintetben már a paraszti életforma válságát, a paraszti közösség kultúrát teremtő erejének hanyatlását jelzi. Fontos amit Kósa László ír erről, hiszen egy olyan folyamat kezdődött el századunk első évtizedeiben, amely tulajdonképpen még ma is tart. „A népi kultúra új stílusát általában jellemezte az újítások iránti fogékonyság. Nagymértékben fogadta be a hivatalos kultúra hatásait, de egészen az első világháborúig volt ereje ezeket a maga képére formálni.

Míg a jobbágykorszakot hatszáz esztendőn át kísérő régi stílus a kelet-, közép-európai környezet jegyében alakult ki, addig az új stílus elemei és jelenségei elsősorban a nyugat-európai hatásokhoz igazodtak.” Majd később: „A hazai urbanizáció megsokszorozódott hatásait befogadta a népi kultúra, de már nem volt ereje alkatához hasonlítani őket, súlyuk alatt leroskadt, korábbi jellegzetes tulajdonságai megszűntek.”

Megszűnt? Elmúlt? Befejeződött? Annyi évszázad múltán elsíráthatjuk tehát a népi kultúrát? Ezekre a kérdésekre adja meg a választ a könyv utolsó fejezete (*Népi kultúra — nemzeti kultúra*), amely lényegében arról szól, hogy az elmúlt kétszáz esztendő alatt milyen szerepet játszott ez a parasztlak által őrzött népi kultúra a „hivatásos kultúra” megújulásában, fölfrissülésében, nemzeti jellegűvé válásában. Csokonai, Petőfi Arany, Ady, Móricz, Bartók, Kodály neve képviseli e könyvben azokat akik hol ösztönösen, hol nagyon is tudatosan merítettek, gazdagodtak az immár jelképpé vált „tisztá forrás”-ból. Később pedig — a két világháború között — a néphagyomány tudományos igényű vizsgálata összefonódott a társadalmi haladásért vívott harccal.

A Néphagyományunk évszázadai című könyv szerzője szerencsés helyzetben van: derűlátóan fejezhetette be tanulmányát és felcsillantathatta a népi kultúra újjászületésének, megújulásának távlatait. „A szocializmus eszmérendszer — olvassuk — olyan lehetőséget ad a népi kultúrát nemzetivé emelő társadalmi igénynek, amelyhez fogható eddig egyetlen más társadalmi rend sem nyújtott.” A Röpülj páva körök és a táncházak valóságos közösségi élményt nyújtó, közösséget teremtő erejéről van szó, aholis szerencsésen találkozunk egymással és ötvöződnak a hagyományos és a modern kultúra elemei. Nem érezzük tehát túlzásnak, amikor a szerző arról ír, hogy a paraszti kultúraként lehangyolalt néphagyomány alkotó része napjaink tömegkultúrájának és mint közösségi műveltség vesz részt szocialista nemzeti kultúránk kialakításában.

Kósa László könyve nemcsak hasznos és időszerű ismereteket nyújt Stílusa, veretes mondatai lelki gyönyörűséggel is szolgálnak.

Halász Péter

A SZOMSZÉD ORSZÁGOK MAGYAR NYELVŰ SAJTÓJA¹

Ismét egy kiadvány, amely — sajnos — nekünk nem eléggé ismert terület adatait tartalmazza. Eppen ezért nyilván nem kis érdeklődéssel veszi kezébe az olvasó. A *Kemény G. Gábor* összeállításában és az Országos Széchényi Könyvtár kiadásában — mindössze 900 példányban — megjelent kitűnő kézikönyv voltaképpen első kötete annak a kétkötetes műnek, amely az 1945—1970 között külföldön kiadott, magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok címét és egyéb adatait tartalmazza. A második kötet, amely *Németh Mária* összeállításában a nem szocialista országok magyar nyelvű sajtójának adatait foglalta össze, rendhagyó módon két évvel megelőzte az első kötet megjelenését. A két kötet együtt 1387 külföldi magyar nyelvű időszaki kiadvány adatait tárta fel, ebből 403 a szomszédos szocialista országokban jelent, illetve jelenik meg.

A csaknem 270 oldal terjedelmű kötet — nagyon helyesen — betűrendben sorolja fel a folyóiratokat és hírlapokat, mégpedig két bontásban: 1. országonként, illetve helységeként, és a 2. lap-típusok szerint. Ez a módszer jó áttekinthetést nyújt az adatokról, és egyben megkönnyíti a tájékozódást. A kézikönyv külön csoportosításban tünteti fel a két és több nyelvű kiadványokat, amilyen például a lévai szlovák és magyar nyelvű *Pohronie—Garamvölgye*; a szerb-horvát és magyar nyelvű Adán megjelenő *Luča—Athenaeum*. A cím adattár függelék egészíti ki, amely az 1971-ben indult lapok jegyzékét tartalmazza.

Kétségtől nagy ügybizalomról tanúskodó, hosszú ideig tartó, szívszívó kutatómunka eredménye ez a kötet. Adatai általában megbízhatóak. Alig akad köztük olyan, amelyet helyesbíteni vagy kiegészíteni kellene. Ha igen, hárkor legfeljebb olyasmint, hogy az Ungvárott megjelenő *Kárpáti Igaz Szó* napilapnak a *Neon* melléklete-e, vagy csak rovata. A *Neon* ugyanis e hírlap vasárnapi szá-

mának harmadik lapján hétről hétre kulturális, irodalmi és művészeti anyagokat közöl, akárcsak a József Attila Irodalmi Stúdió tagjainak írásait havonta közreadó *Lendület* című rovat. Ugyancsak pontosítást kíván az a meghatározás is, hogy a *Kárpátok* kétnyelvű almanach-e. Az 1958-ban indult — sajnos, rövid életű — kiadvány úgy volt kétnyelvű, hogy az évente megjelenő négy számából egy magyar nyelven, három pedig ukrán nyelven jelent meg. Fordításukra nem került sor, mert mindkét változat kéziratanyaga egymástól függetlenül, csak eredetiben jelent meg.

Az adattár rövidített címfelvétele — nyilván terjedelmi okokból — nem tartalmazza egy-egy sajtótermék valamennyi adatát. Így nem derül ki, milyen szerv kiadványaként jelenik meg, ki a szerkesztője, s vajon élő, vagy megszűnt kiadványról van-e szó. Az előszóban erre vonatkozóan közölt adat csak egy globális számmal utal az utóbbi körülményre. Ebből az derül ki, hogy a címjegyzékben feltüntetett 403 folyóiratból és hírlapból ma mindössze mintegy 160 jelenik meg rendszeresen. A többi időközben megszűnt.

Természetesen, az élet nem áll meg. Lapok indulnak és szűnnek meg, ez a dolgok rendje. Üdvös lenne tehát, ha bizonyos időközökben a kiadványok megjelenésében bekövetkezett változásokat egy-egy füzet feltüntetné, ami meghosszabbítaná a kézikönyv élettartamát és fokozná használhatóságát. De még ennél is kívánatosabb lenne, ha megvalósulna e kiadvány összeállítójának az az óhaja, hogy a kutatómunka eddigi eredményeit továbbfolytatva, lehetőség nyílne az anyag analitikus feltáráására, vagyis egy bőven annotált cím- és adattár összeállítására és kiadására, az időközben bekövetkezett változások feltüntetésével.

Am a kézikönyv ebben a mostani formájában is hézagot kitöltő kiadvány, amelyet nem nélkülözhetnek azok, akik az egész magyar nyelvterület kérdéseivel foglalkoznak.

Sándor László

¹ Külföldi magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok címjegyzéke és adattára 1945—1970. 1. Szomszédos szocialista országok. Összeállította: **Kemény G. Gábor**. (OSZK, Budapest, 1976. 4. 268. old.)

**SAS ANDOR HELYE
A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYAR
KULTURÁLIS ÉLETBEN**

(Madách, Bratislava, 1975. 171. old.)

A csehszlovákiai magyar kulturális, tudományos életbe enged bepillantást *Párkány Antal* pontos kutatáson alapuló, tudományos igényű megfogalmazott kismonográfiája. A pozsonyi Pedagógiai Főiskola magyar tanszékének vezetőjeként ismerte meg a szerző *Sas Andort*. Így ír róla: „Nála, aki töretlenül hitt a jövőben, az oktató-nevelői és írói munka a hivatásnál is többet, életmódot jelentett. ... Sas Andor példás és tartalmas életét az emberiségnek, a magyar kultúrának, a népek közötti megbékélésnek, a haladásnak a szolgálatába állította. A munkában kereste az élet igazi értelmét.”

Pontosan száz esztendeje, 1877. január 22-én született Budapesten. Apja az államvasutak tisztviselője, anyja tanítónő volt. Az egyetemen „Babits, Kosztolányi, Juhász Gyula és Balázs Béla társa volt a híres Négyessy szeminiáriumban”. „...mint a társadalmi kérdések iránt élénken érdeklődő, polgári radikális szemléletű humanista, még az I. világháború előtt a szociáldemokraták közé tartozott.”

Élete főbb állomásainak bemutatása mellett megrajzolja a szerző Sas Andor tudományos munkásságának alakulását is. 1908-tól már az Egyetemes Philológiai Közöny munkatársa, később az Athenaeumnak és a Huszadik Századnak dolgozik, első írásai is itt jelennek meg. Elemző munkái történelemmel (pl. Görgey ifjúsága), irodalommal (Pulszky Ferenc és az irodalom), filozófiával (Madách és Hegel), közgazdaságtannal (Kiviteli és behozatali RT) foglalkoznak. Kiváló fordító és recenzens.

A Magyar Tanácsköztársaság idején a Közoktatásügyi Népbiztosság szerkesztésében kiadott „Néptanítók Lapja”-ban szól a pedagógusokhoz. Történelmi tanulmányai is ugyanitt jelennek meg. *Lukács György* főiskolai tanárrá nevezte ki. Utolsó Tanácsköztársaság korabeli tanulmányában Lenin idézi.

A Tanácsköztársaság bukása után neki is emigrálnia kellett. 1920. február 25-én Bécsbe, onnan pedig rövid idő múlva Csehszlovákiába ment.

„Az új hazában” című fejezetben arról olvashatunk, hogy Sas Andort először „a munkácsi Kereskedelmi Akadémia tanárává nevezték ki.” Első önálló kötete is itt jelent meg „Szabadalmas Munkács város levéltára 1376—1850” címmel. Részletesen bemutatja a város iratanyagát, az 1376-os kiváltság levelet. Megismerhető munkájából Munkács város története is. Foglalkozik a levéltár szláv vonatkozású irataival; Munkács városának a Thököly felkelésben, a Rákóczi-szabadságharcban, 1848—49-ben betöltött szerepével. („A szabadalmas jelzót 1848-ig használhatta a város.”) Ez a mű Csanda Sándor szerint Kárpát-Ukrajna történetének ma is egyik jelentős forrása. 1928-ban jelent meg Munkács város múltjából című várostörténeti tanulmánya orosz, cseh és magyar nyelven. 1931-ben adták ki a Munkácsoshoz és környékéhez kötődő Egy magyar nagybirtok történetéhez című gazdaságtörténeti tanulmányát.

A Magyar Figyelőben, a csehszlovák Magyar Tudományos Irodalmi és Művészeti Társulat folyóiratában látott napvilágot 1933-ban a Munkácsi barokk című művészettörténeti tanulmánya.

Sas Andor 1932-ben Pozsonyba került, s a magyar tanítóképzőben kapott állást. Szabadkóműves, a szociáldemokrata párt tagja. A politikai rendőrség a Tanácsköztársaság alatti tevékenysége miatt megfigyelés alatt tartotta.

Hitler hatalomra kerülése, a fasiszalójas erősödése, az antifasiszta egységfrontok létrejötte alapvetően meghatározta az elkövetkező idők hangulatát, politikai légkörét. Párkány Antal kismonográfiája az ebben az időben is tovább, és egyre szélesebb területen tevékenykedő Sas Andort mutatja be. Pl.: életrajzi és kortörténeti tanulmánya (Kis Lázár tündöklése és bukása) foglalkozik Comenius és a Rákócziak kapcsolatával. A népek közötti barátságot kereső tanulmányának címe Riedl Szenté hidverési kísérlete a cseh és magyar szellemiség között a Bach-korszak Prágájában (1854—1860). Masaryk könyvét magyarra fordítja (A modern ember és a vallás, Hogyan dolgozzunk?), s a régi Pozsony történetével is foglalkozik. Ez utóbbi témában kifejtett munkássága ismertetésének Párkány Antal teljes fejezetet szentel (A főváros múltjának kutatója.). 1934-ben jelent meg Pozsony múltja című

tanulmánya, s csak a felszabadulás után látott napvilágot. A koronázó város a bécsi kongresszustól a nagy márciusig, 1815—1848 című város- és művészettörténeti tanulmánya. „A fasizmus éveje — olvashatjuk Párkány Antal munkájában — Sas Andor teljes elnémitását jelentik, sőt pusztá létét is fenyegetik.” 1939-ben menesztették tanári állásából.

1945 után magyarul nem publikálhatott, műveit le kellett fordítani szlovákra. A felvidéki magyarság helyzete 1945—1948 között rendezetlen volt, akik ez időben Csehszlovákiában maradtak — Sas Andor is közéjük tartozott — azok munkája „háládatlanul nehéz volt”. Szlovákról fordított magyarra, tanulmányt írt az orosz—magyar történelmi kapcsolatokról először készített több magyarról szlovákra fordí-

tott regényhez (Mikszáth, Jókai, Gárdonyi). Tankönyveiről, segédkönyveiről számol be, azokat ismerteti Párkány Antal Az embernevelő című fejezetben.

Az Epilógus című fejezetben Párkány Antal méltatja Sas Andor többirányú tevékenységét. Kiemeli, hogy „négy évtizeden keresztül állt a csehszlovák—magyar irodalom élvonalában. Kutatásainak belső tartalma, új vizsgálati irányai és módszerei a határokon túl korábban kivívták a tudományos körök elismerését, mint itthon.”

Elismerés illeti a szerzőt és a kiadót egyaránt, amiért Sas Andor munkásságának összeállításával, közzétételével lehetővé tették, hogy ezt a gazdag életutat a határon innen és túl megismerhettük.

Leblancné Kelemen Mária

VÁSÁRTÖRTÉNET — HIDI VÁSÁR

(A Hortobágyi Intéző Bizottság kiadványa, 1976. 404 oldal.)

Az ünnepi kiadvány mind a hazai, mind a külföldi szakembereknek és érdeklődőknek sokat nyújt. A könyv témája iránt komoly igény mutatkozott, mivel a Tiszántúlnál, benne Debrecen, Hortobágy, s annak hidi vására egyre több látogatót vonz. Természetes, hogy a megváltozott termelési és társadalmi viszonyaink között a hidi vásár új tartalma kapott. A felújított hidi vásárok nem előzmény és gyökér nélküliek, hanem folytatásai a réginek. Jó lehetőséget teremt az új, de mégis hagyománytartó hortobágyi hidivásárnak a három népi műemlékegyüttes: a csárda, a múzeumát alakított szekérállás és a vásár nevét adó kilenclyükű köhid. A hagyomány ápolását és viszonyainknak megfelelő korszerű hidivásár továbbfejlesztését a hazai és külföldi idegenforgalom mellett a Hortobágyi Nemzeti Park érdeke is megkívánja.

A piacok és vásárok tudományos kutatása öröndetesen fellendült. E téma gazdasági, történelmi, szociológiai, művelődéstörténeti, néprajzi szempontú kutatásával egyre többen foglalkoznak. Megállapítható, hogy a piacokon és a vásárokon nemcsak az áruk cserélnek gazdát, hanem e tevé-

kenységen túl hatással van az életmódra, a termelésre, a kultúrára, annak átadására, átvételére is.

Az árucserre minden társadalomban szükségszerű, ha változik is a formája. Túl kell tehát lépünk azon, hogy a vásárokat, piacokat egy régi elavult, s túlhaladott feudális rend velejárájának tekintik, s azt teljes egészében elvetendőnek tartják. Az igaz, hogy az árucserre sokat fejlődött a korai feudális társadalomtól a virágzó feudalizmus pénzgazdálkodásáig, de nem tekinthető kizárólagos velejárájának. Az árucserre a feudalizmusban nemcsak sokat fejlődik, de előre is mutat, s a fejlettebb kapitalista társadalomnak is alapvető tevékenysége. Megváltozott körülmények között, de szükségszerűen szerepet játszik az árucserre a szocialista társadalomban is.

A múlt század végén fokozottabb szerepet kapott a hortobágyi hidi vásár, amelyet együtt emlegettek a gyulai, kecskeméti, pest-budai híres vásárokkal, s külföldről is szívesen keresték fel.

A kötetet *Dankó Imre* tanulmánya nyitja meg. Tiszántúli vásárok-piacok címmel nemcsak a hidi vásárokat ismerteti, hanem foglalkozik annak kialakulásával, történeti fejlődésével, jellemző sajátosságaival. Mint a kérdés országosan is elismert szakértője, a hidi vásárt a tiszántúli vásárok rend-

szerébe illeszti be. Megállapítja, hogy a vásárovezetek és vonzaskörzetek lassan alakulnak ki, s hogy e jelentős állatvásár része az ország keleti feléből a nyugati részekre irányuló állatkereskedelemnek.

Katona Imre A magyar vásárok folklórja című munkájában a szokásokat, a kulturális elemeket tárgyalja. A kérdést szélesen vizsgálja, s a debreceni vásárt — amelynek része a hidi vásár is — az Alföld egyik jelentős mulató és gyülekező helyének tartja. Itt találkoztak a rég nem látott barátok, összetartozó, de egymástól távol lakó családok. Akik így egymásra találtak, kellemesen időztek: a nők mulattak, a férfiak politizáltak vagy kártyáztak. A szórakozási alkalom mellett a vásároknak volt bizonyos ismerkedési, házasságszerző lehetőségük és alkalmuk is. Erre utal az egyik ismert szólás is: amely lány a mádi bálon, a pócsi búcsún, a debreceni vásáron nem kap vőlegényt, vihetik azt akárhova!

Béres András A hortobágyi hidi vásár néprajza című tanulmányában részben levéltári kutatása, részben néprajzi gyűjtése alapján egész részletességgel megrajzolja egy hidi vásár képét. Színesen írja le az állatok adásvételét, s annak tartozékát az áldomásfizetést is. Foglalkozik többek között a vásári költőkkel, jóssokkal, planétásokkal stb.

Takács Lajos A vásári históriások című írásában a hajdani vásárok elmaradhatatlan históriáiról számol be, kik a népi művelődés alakítása, formálása területén töltöttek be jelentős szerepet.

Tárkány Szücs Ernő és Letényi Árpád A hortobágyi hidi vásár és az idegenforgalom című közös tanulmányukban végigtekintik a hidi vásár, az idegenforgalom, s a lovasnapok fejlődését. Ma már az augusztus 20-án megrendezett hidi vásárhoz egy sor kiegészítő rendezvény, kulturális megmozdulás kapcsolódik, ami a tájegység idegenforgalmának is hangulatos színtöltje.

A kötet tanulmányait igen szépen egészítik ki olyan versek és írások, amelyek kapcsolódnak a vásárhoz. **Arany Jánostól, Illyés Gyulától, Tóth Endrétől, Nadányi Zoltántól** verset, **Veres Pétertől, Oláh Gáborától, Tamási Árontól** prózai írásokat találunk a könyvben. Ízelítőül hadd idézzünk néhány sort Illyés Gyula Hidi vásár című verséből:

*Hol a vásár, ott a vásár,
közepében sámán kántál.
Közepéről messzire szét
az a síp, dob hangzagyvarék
közepéből az a láрма,
mintha Ázsiából szállna.*

A gazdag képanyaggal összeállított kötet **Szóllósi Gyula** szerkesztésében, s a Hortobágyi Intéző Bizottság titkára, **dr. Angyal László** felelős gondozásában jelent meg. A honismeret és helytörténet kutatóinak igen jó forrásértékű ez a mű. Mindegyik témához igen gazdag szakirodalom található, például a Tiszántúli vásárok-piacok c. tanulmányhoz a szerző 232 forrást jelölt meg.

Dr. Szamosújvári Sándor

ANYANYELVÜNK MŰVELÉSE

Összeállította:

Gálffy Mózes és Murádin László

(Kriterion Könyvkiadó, Bukarest,
1975. 270. oldal.)

Hazai nyelvművelő kiadványainkhoz (Anyanyelvi órjázat, Bp., 1971; Anyanyelvi kaleidoszkóp, Bp., 1973.) hasonló ez a nem túl terjedelmes, de annál tartalmasabb kis kötet. Mindjárt az elején az erdélyi tudós nyelvész **Szabó T. Attila** bevezető sorait találjuk, majd hat fejezetben 69 cikket, illetőleg ta-

nulmányt olvashatunk az erdélyi nyelvművelés elméleti és gyakorlati kérdéseiről.

Az anyanyelvi műveltség erdélyi ápolása és terjesztése a XVI—XVIII. század nyelvművelő mozgalmaira megy vissza, amelynek soraiban ott találjuk a költő, nyelvtudós és nyomdász **Sylvester Jánost**, az első magyar nyelvű nyelvtan szerzőjét, **Dévai Bíró Mátyást** és a Magyar Encyclopaedia meg a Magyar Logikátska íróját, **Apáczai Csere Jánost**; de meg kell említenünk az 1793-ban Marosvásárhelyen alapított Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társasá-

got is, amely maga köré gyűjtötte a kor haladó értelmiségének legjobbait. A huszadik század nyelv-művelő tevékenysége a két világháború között az Erdélyi Múzeum című folyóirat Nyelv-művelés rovatához kapcsolódott, amelynek egyik szerkesztője éppen Szabó T. Attila volt. A nyelv-művelés jelenébe pedig éppen az ismertető könyv enged bepillantást. A gazdag tartalomából önkényesen kiragadva néhány cikket, ilyen kérdésekkel találkozunk: gondolkodás—nyelvtudomány—nyelv-művelés; modern nyelvészet és nyelv-művelés; nyelv-művelés és nyelvtörténet; a nyelvjárások és a nyelv-művelés; a nagyszótár; anyanyelv a családban, nyelv-művelés és a román—magyar anyanyelv és iskola stb. Ezek a címek is mutatják, hogy a romániai magyar nyelv-művelés és a román—magyar a nyelvtudomány különböző ágaival, s jelen van az élet számos területén. Ez utóbbi gyakorlati munkából kapunk ízelítőt a könyv egyik fejezetében (147—220. old.), amelyben sok olyan nyelvi helytelenségről esik szó, amelyekkel hazai nyelvészeink is gyakran találkozhatnak. Ilyenek például a „suk-sük” igeragozás, a helyesírás különböző kérdései stb. Az erdélyi nyelv-művelés sajátos jellege a helyi kétnyelvűségből, a magyar és a román nyelv kölcsönhatásából fakad, s itt már olyan jelenségekkel számolhatunk, amelyek számunkra kevésbé ismertek, s éppen

ezért jobban feltűnnek. Így például a kölcsönszók esetében a románból átvett *áfonya, batul, cimbora, esztana, góbé, kópé, kaláka, poronty* a magyar irodalmi nyelvben is gyökeret vert (én még ide sorolnám a *pakulárt és tokányt* is) de semmiképpen sem helyesíthető a romániai magyar nyelvhasználatban előforduló „bilét”, a *jegy*; a „bursa” az *osztóndíj*; az „abonament”, a *bizonyítvány*; a „zsudec”, a *megye* stb. helyett.

A románban, németben gyakoriak a *csinál* igével alkotott szerkezetek, a magyarban ellenben kerülünk kell az olyan kifejezéseket, mint például a *cselet csinál* helyesen: *cselez*; *házasságot csinálnak*, helyesen: *házasságot kötnek, házasságra lépnek, házassodnak*; *lármat csinál*, helyesen *lármezik*; *titkot csinál*, helyesen: *titkol* stb. Az említett példákon kívül még sok egyébre is felhívják a figyelmet az erdélyi nyelvészek, de nemcsak észreveszik a hibákat, hanem harcolnak is ellenük, valóban szolgálják az anyanyelv tisztaságának ügyét.

A könyv olvasása közben akarva-akaratlanul felfigyeltem arra, hogy az erdélyi nyelvészek gyakran hivatkoznak a magyarországi nyelv-művelőkre, jól ismerik a megjelent kiadványokat, érdeklődnek az itt folyó munkák iránt. Vajon mi elmondhatjuk-e ugyanezt az ő tevékenységükről?

Posgay Ildikó

BÁLINT SÁNDOR:

TOMBÁ CZ JÁNOS MESÉI

(Akadémiai Kiadó, Bp., 1975.)

Új Magyar Népköltési Gyűjtemény XVII.
712 oldal, 15 fénykép.)

A szegedi tanyavilágból származó, nem sokkal a kötet megjelenése előtt elhunyt kiváló mesemondó repertoárjának legrepresentatívabb darabjait teszi közzé *Bálint Sándor*, aki maga is Szeged-alsóvárosi születésű s a szegedi József Attila tudományegyetem néprajzi tanszékének volt több évtizeden át a vezetője. A kutató és a mesemondó térben és időben oly közel-eső gyermekkorának maradandó emlékei közül a templomi szöszékről elhangzó, középkorias legendák és exemplumok, a vásárokon árult pony-

vafüzetek: a *Hét bölcs mester, Árgirus királyfi, Salamon és Markalf, Stifrid és Bruncvig története*, a *Gesta Romanorum*, továbbá a *Rózsa Sándor, Sava-nyú Józsi, Rinaldó* és egyéb betyártörténetek, valamint a gyűjtés közben rendszeresen használt közös szegedi tájnyelv érdemelnek említést, mivel ezek *Tombá cz János* mesekincsén is mély nyomokat hagytak. A kötet bevezetője a nagykiterjedésű, tősgyökeres szegedi *Tombá cz* családról közöl értékes adatokat. Megtudjuk pl., hogy a *tombá cz* — elavult helyi tájszó — a tiszai vízimalmokat tartó fenyőszálat jelentette. A mesemondó nem a dúsgazdag hajóácsok, hajósgazdák, vízimolnárok leszármazottja, hanem a család szegényebb *zsöllér*: dohánymunkás, nap-számos ágából való. Felmenőivel kapcsolatban tanulságos adatokat közöl a

szerző a szegedi tanyavilágban élt egykori szegényemberekről. Mesemondás szempontjából ezek közül a vidám, nagyhangú, nagy beszélőképességű anyai nagypapa és az apa két, környék-szerzte nagy port felvert, kísértetjárás-sal kapcsolatos élménye figyelemre-méltó. A mesemondó gyermekkorának a többi hozzá hasonló korú jelentős magyar mesemondóval közös vonása: tanítója az élénk, jóeszű kisfiú tovább taníttatását javasolta szüleinek, erre azonban a sok gyermek és a szegénység miatt nem volt mód. Édesapja már 11 éves korában elszegődött kispász-tornak. 1918-ban önként jelentkezett a magyar Vörös hadseregbe, mesemondó tehetsége már ekkor kitűnt. Később kiváló gyümölcskertészé képezte ki magát, aki üzleti sikereit szakértelmén kívül nem kis mértékben annak is köszönhette, hogy vevőinek és szállás-adóinak is rendszeresen mesélt. 1971-ben szívrohammal kórházba került, mikor jobban lett, ott is mesélt beteg-sainak és a körülöttük tevékenykedő nővéreknek. Egész életében rengeteget és szenvedélyesen olvasott a mesékin-csében gyakori „magas” vagy inkább fél (ponyva) irodalmi nyomok mégsem köz-

vetlenül olvasmányaiából, hanem a helyi szájhagyományból származnak, amelyek már a XIX. század közepén gyűjtött mesék tanulása szerint is rengeteg népkönyvanyagot szívott magába. Tombác mesemondói kvalitásai ezeknek a meg-lehetősen sokrétű epikumoknak az egyéni, gazdag emberi-etikai magatar-tással történt megformálásában, a hall-gatóira tett hallatlan hatásában és szé-pen zengő, ritmikus mesenyelvében csúcsondott ki. (Tombác János mese-mondásáról Raffay Anna 1962-ben han-gosfilmet is készített, amely igen jól érzékelteti a mesemondó előadói szug-gesztivitását.) A tündérmeséket, legen-dákat, kísértethistóriákat és betyártör-téneteket tartalmazó repertoár rögzíté-se magnetofonnal történt, a szövegek lejegyzése szözszerinti, elnagyolt fonet-i-kájú, dialektushú. A kötet ebből 46 szö-veget tartalmaz. A mesék tipogizálását, a magyar és a nemzetközi párhuzamok-ka-l való egybevetését Dömötör Akos végezte el. A könyvből található fény-képek Tombác Jánost ábrázolják me-semondás közben és a meséihez készí-tett rajzaiból adnak ízelítőt.

Kovács Ágnes

SZABÓ ATTILA—PÉNTÉK JÁNOS:

EZERJÓFÚ

(Etnobotanikai útmutató)

(Kriterion, Bukarest, 1976. 255 oldal.)

Most, amikor az ember fokozott ér-deklődéssel fordul a múlt értékei felé, különös figyelmet érdemel ez a kis könyv. A múlt hagyományok össze-gyűjtése nemcsak a műemlékeket, né-pi szokásokat, népviseleteket, bútör-akat stb. jelenti, hanem a régi termés-zett növényeket, növényfajtákat is. Rögzíteni kell az ember és a növény viszonyát, az ezekkel kapcsolatos hit-világát, szokásait. Ez adott esetben sokkal nehezebb, mint pl. megtalálni egy még fellelhető cséphadarót.

Bár körülöttünk vannak a fák, a vi-rágok és még megtalálhatók a pa-rasztkertek, de számuk egyre fogy, pusztul. Pusztulnak a régi fajták, kiszor-ulnak a termelésből, ismeretlenné válnak. A régi természetfajták ismer-etének hiánya pótolhatatlan űrt jelent a mezőgazdaság-történetünkben, s nép-

rajztudományunkban. Ismeretük nél-kül értékelhetetlenek a régi termés-eredmények, a ráfordítások és a ho-zamok kapcsolatai és az egész terme-lés. A növényfajta rendkívül fontos termelőszköz, jellemzője lehet egy vizsgált kor agrárszínvonalának!

Ezt a hiányt egy ember pótolni nem tudja, de rendkívül sokat segíthetnek a társadalmi, néprajzi gyűjtők, a ter-melésben dolgozó agrárszakemberek. Szabó Attila és Péntek János könyve nagyszerű példája az ilyenfajta széles körű gyűjtőmunkának. Erdélyben pél-dásan indult és működik az ifjúsági önkéntes néprajzi gyűjtés. A Honisme-reti Híradó 1974. évi 1. számában Szabó Zsolt cikkéből tájékozódhattuk er-ről a nagy jelentőségű mozgalomról.

A Jóbarát c. újság népviselet, népi játékok gyűjtésére vonatkozó felhívása mellett a „Füben, fában orvosság” c. pályázat is eredményesen zárult. E munka sikerének azonban nemcsak a széles körű érdeklődés volt a Kovács és biztosítéka, hanem a megfelelő szakmai irányítás is. A pályázattal

kapcsolatosan például többször adtak útbaigazító tanácsokat. A munkakedv és a siker oly nagy volt, hogy az eredményhirdetés után is tovább folytatódott a gyűjtés.

A Jóbarát pályázati felhívására összegyűlt anyag adja a nyersanyagot Szabó Attila és Péntek János *Ezerjófű* c. kötetéhez.

A könyv első két fejezete a természet és a vadon élő növényekkel, környezetükkel ismerteti meg az olvasót. A legjellegzetesebb morfológiai bélyegek leírása mellett a növények felismerését az ábrák is segítik. Sok példát idéznek a különböző növények gazdagsági és egyéb felhasználására. Külön

fejezetet szántak a szerzők a néphagyományban szereplő növények és virágok szerepének vizsgálatára és ismertetésére. E fejezetnek méltó párja a népi növényneveket ismertető igen értékes rész.

Hasonló, idehaza végzett etnobotanikai munkákból fontos adatokat tudnánk meg az eddig szinte kutatatlan templom- és temetőkertjeinkről, paraszti virágos-, fűszer-, gyógynövénykertjeinkről, káposztás és dinnyészkertjeinkről, régi gyümölcs- és szőlőfajtáinkról. Mindemellett a népi hitvilághoz, gyógyászathoz stb. is használható adatokat nyerhetnénk.

Csoma Zsigmond

Máréfalvi kapudísz, 1882

MUNKATÁRSÁK

Borbíró Lajos gondnok, Füzesgyarmat — **Csoma Zsigmond** kertész-múzeológus, Bp. — **Halász Péter** tudományos főmunkatárs, Bp. — **Katona Imre dr.** egyetemi docens, Bp. — **Kisasszony Éva dr.** levéltáros, Szekszárd — **Kisling Máttyás dr.** HNF elnök Balatonszentgyörgy — **Kovács Ágnes dr.**, az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának tudományos munkatársa, Bp. — **Kőszegfalvi Ferenc** könyvtáros, Hódmezővásárhely — **Krupa András dr.** a TIT megyei titkára, Békéscsaba — **Labádi Lajos** segédlevéltáros, Szentes — **Leblancné Kelemen Mária** levéltáros, Salgótarján — **Lele József ifj.** néprajzkutató, Tápé — **Légrádi Dezső dr.**, ny. tanácsi osztályvezető, Bp. — **Marek János dr.** tanár, Kaposvár — **Molnár József** ny. gimnáziumi tanár, Bp. — **Morvay Péter dr.**, a Néprajzi Múzeum ny. osztályvezető, Bp. — **Nagy Gyula** múzeumigazgató, Orosháza — **Németh Ferenc** tud. segédmunkatárs, Bp. — **Posgay Ildikó**, az MTA Nyelvtudományi Intézetének tud. munkatársa, Bp. — **Sándor László**, az Állami Gorkij Könyvtár igazgatója, Bp. — **Sidó Zoltán**, a CSEMADOK városi szervezetének elnöke, Érsekújvár — **Szabó Ferenc dr.**, levéltárigazgató, Gyula — **Szamosújvári Sándor dr.**, gyak. ált. iskolai vezető tanár, Debrecen — **Szatmári István dr.** tanszékvezető egyetemi tanár, Budapest — **Szász Gerő** nyugdíjas, Bp. — **Szijaártó István dr.** főiskolai adjunktus, Kaposvár — **Szita László dr.** levéltárigazgató, Pécs — **Tőröcsik Zoltán dr.**, a Művelődési Központ munkatársa, Tapolca — **Urbán László dr.**, az MTA Agrártörténeti Kutatóhelyének tud. segédmunkatársa, Bp.

TARTALOM

Jogi anyanyelvünk (<i>Szász Gerő</i>)	3
Az orosházi múzeum önéletíró paraszttjai irányításának praktikái (<i>Nagy Gyula</i>)	5
KRÓNIKA	
Az Önkéntes Néprajzi- és Nyelvjárási Gyűjtők VIII. Országos Találkozója (<i>Halász Péter</i>)	8
Tápéi Népeletli Napok (<i>ifj. Lele József</i>)	11
Országos Szlovák Honismereti Tanácskozás Oroszlányban (<i>Dr. Krupa András</i>)	13
Országos helytörténeti börze lesz Budapesten	15
A szlovákiai magyarok I. Nyári Művelődési Táborá	15
ÉVFORDULÓINK	
Gombóc Zoltánra emlékezünk (<i>Dr. Szathmári István</i>)	16
„Szántó Kovács mér' haltál mög...” (<i>Kőszegfalvi Ferenc</i>)	19
SZAKKÖRÖK, BARÁTI KÖRÖK	
A szekszárdi Várostarténeti Klub hét éve (<i>Dr. Kisasszony Éva</i>)	23
Honismereti munka a kaposvári Tanácsics Mihály Gimnáziumban (<i>Dr. Marek János</i>)	25
Az érsekújvári CSEMADOK honismereti köre (<i>Sidó Zoltán</i>)	26
A honismereti munka Füzesgyarmaton (<i>Összeállította: Borbíró Lajos</i>)	29
Helytörténeti Gyűjtőterem Tapolcán (<i>Dr. Töröcsik Zoltán</i>)	31
Helytörténeti munka Balatonszentgyörgyön (<i>Dr. Kiszling Mátyás</i>)	32
HONISMERETI OLVASÓKÖNYV	
A Dunántúl nemzetiségi összetételének alakulása a XIX. század első felében (<i>Szita László</i>)	35
Az SZDP szentesi szervezetének tevékenysége 1935—1937 között (<i>Labádi Lajos</i>)	39
SZABAD FÓRUM	
Hozzászólás dr. Vörös Károly tanulmányához (<i>Molnár József</i>)	43
KÖNYVESPOLC	
Természetvédelem Békés megyében (<i>Ism.: Németh Ferenc</i>)	45
Honismereti kiadványok Somogyban (<i>Ism.: Szijártó István</i>)	48
Tanulmányok Kistelek történetéből és népeletéből (<i>Ism.: Szabó Ferenc</i>)	49
Törökszentmiklósi honismereti kiadványok (<i>Ism.: Urbán László</i>)	51
Nagy Dezső: A magyar munkáshagyományok kutatása (<i>Ism.: Katona Imre</i>)	53
Kaposvár nyomdái (<i>Ism.: Dr. Légrádi Dezső</i>)	54
Kósa László: Néphagyományunk évszázadai (<i>Ism.: Halász Péter</i>)	55
A szomszéd országok magyar nyelvű sajtója (<i>Ism.: Sándor László</i>)	57
Párkány Antal: Sas Andor helye a csehszlovákiai magyar kulturális életben (<i>Ism.: Leblancné Kelemen Mária</i>)	58
Vásártörténet — Hidi vásár (<i>Ism.: Dr. Szamosujvári Sándor</i>)	59
Anyanyelvünk művelése (<i>Ism.: Posgay Iláikó</i>)	60
Bálint Sándor: Tombác János meséi (<i>Ism.: Kovács Ágnes</i>)	61
Szabó Attila—Péntek János: Ezerjófű (<i>Ism.: Csoma Zsigmond</i>)	62
PÁLYAZAT! PÁLYAZAT! PÁLYAZAT! (a mellékleten)	
Egy mozgósító erejű pályázat (<i>Morvay Péter</i>)	
Veszprém megyei üzemtörténeti pályázat	
A Budapest folyóirat pályázata	
Csongrád megyei fotó- és amatőrfilm pályázat	

A hátsó borítón: Fejfa Tahí-Tótfaluból (*Szabó Jenő* felvétele)

öntjük az 50 esztendő Sütő András. (Pethő Bertalan felvétele.)

